

Anna Schmidt

Zakład Edukacji Elementarnej i Terapii Pedagogicznej

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

**Środowisko rodzinne we współczesnym świecie -
„Rodzina, to coś więcej niż tylko więzy krwi...”**

STRESZCZENIE:

Rodzina – podstawowe środowisko życia człowieka, jeden z najważniejszych elementów kształtujących jego rozwój i funkcjonowanie. Najmniejsza komórka społeczna zaspokajająca potrzeby dziecka już od najmłodszych lat, ucząca norm, zasad, przygotowująca do życia z innymi i dla innych. Temat rodziny jest zagadnieniem bardzo obszernym, jednakże w swoim artykule chciałabym zwrócić uwagę na ważne kwestie z nią związane i poddać je refleksji. Rozpoczęłam od zanalizowania pojęcia rodziny, odwołując się do definicji różnych autorów. Następnie podjęłam zagadnienie rodziny jako podstawowego środowiska życia dziecka oraz pełnionych przez nią ról. Zwróciłam uwagę na przemiany w niej zachodzące, a także zatrzymałam się nad zjawiskiem „kryzysu współczesnej rodziny”. Wskazałam odmiany oraz elementy warunkujące jego wystąpienia, a także najbardziej niepokojące przejawy. Ukazałam istotność wczesnego rozpoznawania problemów rodziny oraz potrzebę wsparcia członków systemu rodzinnego w celu umożliwienia przejścia między zaistniałym kryzysem, a nową sytuacją w życiu rodziny bez negatywnych skutków tego procesu, jakim może być m.in. jej rozkład, a także podjęłam próbę scharakteryzowania współczesnej rodziny. W dzisiejszym świecie, gdzie musimy żyć o wiele szybciej, a rzeczywistość dostarcza nam ciągłych stresów oraz nieporozumień, bardzo ważne jest podkreślenie wizji rodziny, jako oazy spokoju dla jej członków, domowników, gdzie mogą oni porozmawiać o swoich problemach, rozładować wszelkie napięcia, zrelaksować się, spędzić czas w pozytywnej atmosferze, a co najważniejsze znaleźć osobę, która zawsze wysłucha, doradzi i darzy bezinteresowną miłością. Pamiętać jednak należy jak często bardzo narażona jest na destrukcyjne działanie wielu czynników świata zewnętrznego, które zaburzają jej stabilność, ład oraz porządek. Na koniec zwróciłam uwagę na to, jak ważną rolę pełnią nauczyciele, wychowawcy, pedagodzy oraz inni specjaliści, którzy mogą pomóc zagrożonym rodzinom odnaleźć się w trudnych dla nich realiach oraz zainspirować do tego, aby kryzys mógł przerodzić się w konstruktywny progres, inspirujący do zmian na lepsze.

SŁOWA KLUCZE:

rodzina, funkcje rodziny, role rodziny, więzi rodzinne, przemiany współczesnej rodziny, kryzys współczesnej rodziny, trudności współczesnej rodziny, pomoc współczesnej rodzinie

"The family is much more than just blood ties ..." - the family environment in the contemporary world.

SUMMARY:

Family - basic human environment, one of the most important elements shaping its development and operation. The smallest social cell satisfying the needs of the child from an early age, learning standards, policies, preparing to live with others and for others. Subject of the family is an is a very extensive issue. In his article, I would like to draw attention to important things related and subjected to reflection. I began to analyze the concept of the family, referring to the definitions of various authors. Then I took the issue of the family as the basic living environment of the child and performed by its roles. I noticed the changes taking place in it, and I stopped on the phenomenon of "modern family crisis". I pointed to the variety and conditioning elements of his speech, and also the most disturbing manifestations. I paid attention to the importance of early detection of family problems and the need to support members of the family system in order to enable the transition between the ensuing crisis, and the new situation in family life without the negative consequences of this process, which may be, among others, its distribution, and also attempted to characterize the modern family. In the modern world, where life is faster, and the reality provides us with constant stress and confusion, it is important to emphasize the vision of the family as an oasis of peace for its members, family members, where they can talk about their problems, defuse any tension, relax , spend time in a positive atmosphere, and most importantly find a person who always listen, advise, and has for selfless love. But we must remember how often exposed to the destructive effects of many factors outside world that disrupt its stability, law and order. At the end I paid attention to how important the role of teachers, educators and other professionals who can help vulnerable families find themselves in difficult realities and inspire them to ensure that the crisis could degenerate into constructive progress, inspiring to

changes in the better.

KEY WORDS:

family, family functions, roles of the family, family ties, the transformation of the modern family, the crisis of the modern family, the difficulties of the modern family, a contemporary family assistance

Rodzina zaliczana jest do jednego z najważniejszych elementów kształtujących życie człowieka już od najmłodszych lat. „Rodzina jest dla każdego z nas pierwszym środowiskiem, w którym uczestniczymy w mniej lub bardziej intensywnych formach oddziaływań wzajemnych pomiędzy pokoleniami. Rodzina to jedno z najistotniejszych ogniw procesu zmian pokoleń. To tutaj, w efekcie przebiegu procesu socjalizacji pierwotnej, dochodzi do „internalizacji społeczeństwa jako takiego” i subiektywnego ustanowienia spójnej oraz trwałej tożsamości jednostki”¹. To ona zaspokaja podstawowe potrzeby dziecka, przygotowuje do funkcjonowania w społeczeństwie, uczy norm i zasad, a także daje szansę wielostronnego rozwoju. Stanowi również podstawową komórkę występującą we wszystkich ludzkich populacjach, dając im gwarancję przetrwania czysto biologicznego, jak również kulturowego. Rodzina występuje „w każdym społeczeństwie, od najbardziej pierwotnych i prostych, do najbardziej rozwiniętych i złożonych, niezależnie od sposobu zdobywania środków do życia i form gospodarowania, a więc niezależnie od ustroju społecznego, rodzina jest komórką zaspokajającą podstawowe potrzeby swoich członków”².

Jednak, aby mówić o rodzinie, należy ją najpierw zdefiniować. Istnieje wiele różnorodnych opinii na temat tego pojęcia. Jedną z najpopularniejszych definicji rodziny jest opracowanie J. Szczepańskiego, określające ją jako małą grupę pierwotną złożoną z osób, które łączy stosunek małżeński i rodzicielski oraz silna więź międzyosobnicza. W tym przypadku chodzi o stosunek rodzicielski w szerokim, społeczno-prawnym rozumieniu tego terminu, umacniany z reguły prawem naturalnym, obyczajami oraz kontekstem kulturowym. Natomiast, jak podaje M. Ochmański: „psycholog społeczny M. Sherif określa rodzinę jako grupę, która jest społeczną formacją i składa się z pewnej liczby jednostek pozostających w określonych pozycjach, rolach w stosunku do siebie i która posiada własny system wartości

¹ W. Wrzesień, *Jednostka – rodzina – pokolenie*, Poznań 2003, s. 28.

² J. Piotrowski, 1970, s. 171. Podaję za: J. Kowalska, *Rodzina – w niej wzrasta człowiek.*, www.rodzinyzastepcze.pulawy.pl/pliki/rodzina.pps.

oraz normy regulujące zachowanie jednostek w sprawach ważnych dla grupy, a zatem rodzice i dzieci występują w określonych rolach i zajmują określone pozycje w strukturze wewnętrznej rodziny”³. Ciekawa wydaje się także interpretacja J. Szczepańskiego, który uważa, że rodzina jest grupą złożoną z różnych osób, połączonych ze sobą stosunkami małżeńskimi i rodzicielskimi, spełniającymi dwa podstawowe zadania: utrzymanie ciągłości biologicznej oraz przekazanie dziedzictwa kulturowego⁴. Warto w tym miejscu odwołać się także do innych słów: „zbiorowość krewnych mieszkających zarówno we wspólnym gospodarstwie, jak i poza nim. Grupa krewnych ma poczucie swej odrębności w stosunku do niekrewnych, ma własne zadania i cele życiowe, układ stałych międzyosobniczych stosunków, określoną strukturę. Posiada więc wszystkie podstawowe socjologiczne cechy małej grupy. W jej ramach występują bezpośrednie międzyludzkie kontakty społeczne, face to face, stosunki pomiędzy ludźmi są bliskie, intymne, nasycone emocjami”⁵. Ciekawa wydaje się także definicja Jana Pawła II, który pisał, że rodzina „(...) jest podstawową i niezastąpioną wspólnotą wychowawczą, jest środowiskiem stwarzającym najlepsze warunki przekazywania wartości religijnych i kulturowych, które pomagają człowiekowi w kształtowaniu własnej tożsamości”⁶. Jednak, jak podaje w swojej książce „Socjologia rodziny” T. Szlendak, współczesne zdefiniowanie pojęcia rodziny nie jest zadaniem łatwym i przysparza badaczom wiele trudności oraz budzi liczne kontrowersje. Obserwując przemiany zachodzące w rodzinie na przestrzeni wieków i odwołując się do jej wizji tradycyjnej, nie sposób jednoznacznie znaleźć definicję ją określającą. Najbardziej trafną, moim zdaniem, charakterystyką rodziny jest definicja Z. Zaborowskiego, która brzmi: „rodzina to grupa naturalna, oparta na związkach krwi, małżeństwa lub adopcji. Jest to grupa o charakterze wspólnoty, której podstawową funkcją jest utrzymanie ciągłości biologicznej społeczeństwa”⁷. Jak można zauważyć, czytając wyżej wymienione przeze mnie definicje rodziny, każda z nich jest inna, a autor na swój własny sposób analizuje to pojęcie.⁸ Może właśnie dlatego, w celu usystematyzowania oraz uporządkowania stworzonych definicji wprowadzono rozróżnienie

³ M. Ochmański, *Alkoholizm ojców a sytuacja rodzinna i szkolna dzieci*, Lublin 1997, s. 118.

⁴ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 74. Podaję za: Ibidem, s. 117.

⁵ S. Badora, B. Czeredrecka, D. Marzec, *Rodzina i formy jej wspomagania*, Kraków 2001, s. 16. Podaję za: K. Formela, *Rodziny: podejście tradycyjne oraz współczesne*, <http://katarzynaformela.blox.pl/2011/08/Rodziny-podejscie-tradycyjne-oraz-wspolczesne-cz-I.html>.

⁶ Jan Paweł II, *Operosam Diem*, 1996, s. 47.

⁷ Z. Zaborowski, *O rodzinie. Rodzina jako grupa społeczno-wychowawcza*, Warszawa 1980, s. 14. Podaję za: M. Ochmański, *Alkoholizm ojców...*, op. cit., s. 117.

⁸ Szerzej pojęcie rodziny analizują w swoich publikacjach m.in. Z. Tyszka, *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, Poznań 2001; W. Wrzesień, *Jednostka – rodzina – pokolenie*, Poznań 2003; a także M. Kolejwa, *Społeczne problemy rodzin patogennych*, Warszawa 1985 oraz F. Adamski, *Socjologia małżeństwa i rodziny – wprowadzenie*, Warszawa 1892.

na cztery możliwe sposoby definiowania rodziny. Pierwszy z nich to sposób strukturalny, który zwraca uwagę na skład oraz ilość członków w grupie. Zgodnie z jego założeniami rodzina składa się z minimum jednego rodzica i jednego dziecka, których łączą więzi oraz wspólne mieszkanie – może to być związane z krewniactwem biologicznym lub uwarunkowane prawnie. Kolejny sposób definiowania rodziny to podejście funkcjonalne, skupiające się głównie na wypełnianiu celów oraz zadań powierzonych rodzinie zarówno wobec jej członków, jak i całego społeczeństwa, w którym żyje. Odnosi się ono do realizowania przez rodzinę podstawowych funkcji, takich jak: zaspokajanie potrzeb fizycznych i psychicznych czy socjalizacja. Trzecie podejście inkluzywne, czyli inaczej otwarte, skupia się na pojęciu rodziny jako związku dwóch lub więcej osób, które złączone są na podstawie wzajemnej umowy wynikającej z urodzenia lub adopcji, i które razem przyjmują odpowiedzialność za wynikające z ich funkcjonowania zadania. Ostatnia kategoria zakłada podejście uniwersalne, czyli uznanie rodziny jako grupy osób, którą łączy normatywnie określone pokrewieństwo i mających za zadanie wypełnienie funkcji socjalizujących oraz prokreacyjnych.

Obserwujemy wiele różnych rodzin, każda stanowi pewnego rodzaju sferę sacrum niedostępną dla osób ze świata spoza niej. Analizując współczesne przemiany środowiska rodzinnego, wyróżnić można kilka jej typów za względu na różne kryteria klasyfikacyjne.

A. Poziom warunków wychowawczych poszczególnych rodzin (wg S. Kawuli):

- Rodziny wzorowe, czyli w pełni umożliwiające dziecku rozwój, tworzące maksymalne warunki wychowawcze i ciągle je udoskonalające. Poziom przez nie reprezentowany jest niejednokrotnie wyższy od poziomu wychowawczego przejawianego w rodzinie normalnej.
- Rodziny normalne, to takie, które zachowują typowe elementy wychowawcze, określone w społeczności, w której funkcjonują.
- Rodziny wydolne wychowawczo, to te, w których warunki wychowania oraz funkcjonowania mogą być zachwiane, jednak rodzice bardzo starają się utrzymać ład i za wszelką cenę zagwarantować swoim dzieciom wychowanie oraz godne warunki życia.
- Rodziny niewydolne wychowawczo, zaliczamy do nich rodziny, w których występują zaburzenia związane z ich funkcjonowaniem oraz relacjami pomiędzy członkami.

- Rodziny patologiczne, najbardziej szkodliwe i niepożądane dla rozwoju wychowawczego dziecka. Występują w niej takie negatywne zjawiska jak: kradzieże, alkoholizm, prostytutka, trwałe rozkład więzi rodzinnych. Z tego typu rodzin pochodzi największa ilość osób, które przejawiają zachowania charakterystyczne dla niedostosowania społecznego⁹.

Nie sposób nie nawiązać tutaj do S. Kowalskiego, który biorąc pod uwagę więź społeczną dokonał rozróżnienia na: rodziny normalne – „oparte na więzi biologicznej między rodzicami i wszystkimi dziećmi, odznaczające się dobrą atmosferą współżycia, spójnością wzajemnych kontaktów dzięki ich ukierunkowaniu na zaspokojenie potrzeb i aspiracji wszystkich ich członków, a w szczególności na właściwe wychowanie i wykształcenie dzieci, dążące do likwidacji pojawienia się konfliktów między członkami”¹⁰, rodziny rozbite wskutek trwałej nieobecności jednego z rodziców, z dalszym podziałem ich ze względu na przyczyny ich rozbicia np. śmierć, separacja czy rozwód, gdyż każda z nich dostarcza trudności wychowawczych, a także problemów związanych z normalnym funkcjonowaniem. Kolejna grupa to: rodziny zreorganizowane na skutek zawarcia po ich rozbiciu kolejnego małżeństwa – taka sytuacja bardzo komplikuje układ ról społecznych, a także stosunków zachodzących pomiędzy poszczególnymi osobami, tj. „wujek” czy „macocha”. Następnie rodziny zdeorganizowane, czyli te, w których proces uspołeczniania jest zaburzony i nie przebiega prawidłowo na skutek sytuacji konfliktowych w niej zachodzących. Przedostatnia grupa wiąże się z sytuacjami patologicznymi: rodzina zdemoralizowana – czyli ta, która funkcjonuje w kolizji z prawem i obowiązującymi zasadami, stanowiąca główne źródło dewiacji dziecka, a ostatnia, czyli rodzina zastępcza, to taka, która opiera się na więzi współżycia i pełnienia funkcji wychowawczej ze świadomością braku więzi biologicznej pomiędzy rodzicami, a dziećmi¹¹.

B. Ze względu na jej rozmiary i liczbę członków (wg Z. Tyski):

- Rodziny małe, czyli składające się z minimum jednej osoby dorosłej oraz minimum jednego dziecka.

⁹ S. Kawula, *Współpraca szkoły ze środowiskiem ucznia na wsi*, [w:] *Prace Komisji Pedagogiki i Psychologii*, Warszawa – Poznań 1973, s. 48. Podaję za: M. Ochmański, *Alkoholizm ojców...*, op. cit., s. 140-141.

¹⁰ S. Kowalski: *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1976, s. 53. Podaję za: M. Ochmański, *Alkoholizm ojców...*, op. cit., s. 126.

¹¹ *Ibidem*, s. 126-127.

- Rodziny duże, zwykle obejmują kilka rodzin, a tym samym kilka pokoleń, które połączone są wspólnym majątkiem i miejscem zamieszkania.
- Rodziny złożone, opierają się głównie na więzi seksualnej pomiędzy jej dorosłymi członkami, składają się z kilku rodzin nuklearnych. Przykładem może być tutaj rodzina, w której funkcjonuje jeden mężczyzna oraz jego kilka żon i ich wspólne dzieci.
- Rodziny krewniacze, obejmują nie tylko osoby, z którymi łączą więzy krwi, ale także tzw. „znajomych” i „przyjaciół rodziny”, często włączanych do grona bliskich.
- Rodziny rozszerzone, stanowią je minimum dwójka rodzeństwa wraz z ich partnerami oraz dziećmi.
- Rodziny pochodzeniowe, czyli składające się z jednostki będącej głową rodu i przynajmniej dwóch osób dorosłych wraz z ich własnymi rodzinami.
- Rodziny rdzenne, obejmują co najmniej dwie rodziny nuklearne inne niż rodziny poligamiczne, w dwóch pokoleniach.

C. Ze względu na liczebność – jest to klasyfikacja stworzona przez S. Kowalskiego podobna do wyżej wymienionej, jednak stosująca inne nazewnictwo oraz kryteria:

- Rodziny nieliczne – występuje w nich zwykle od 1 do 2 dzieci, zdaniem S. Kowalskiego nie sprzyja ona uspołecznianiu jednostki, brak jest kontaktów z innymi dziećmi, jak np. z rodzeństwem lub są one bardzo ubogie.
- Rodziny średnioliczne – w takiej rodzinie liczba dzieci wynosi od 3 do 4, proces uspołeczniania przebiega tutaj optymalnie.
- Rodziny bardzo liczne – liczba dzieci przekracza 4, proces socjalizacji jest znacznie utrudniony ze względu na niekorzystny układ stosunków, który jest zbyt trudny do opanowania¹².

Następny podział rozgranicza rodziny:

D. Ze względu na reguły dziedziczenia, podział władzy i miejsce zamieszkania:

- Rodziny matriarchalne - władzę sprawuje kobieta.
- Rodziny patriarchalne - władza spoczywa w ręku mężczyzny.

¹² Ibidem, s. 126.

- Rodziny egalitarne - zarówno kobiety, jak i mężczyźni wspólnie podejmują decyzje przez odpowiednie negocjacje oraz dojście do konsensusów.

E. Ze względu na wariant małżeństwa wyróżnić możemy:

- Rodziny monogamiczne, czyli związek jednego mężczyzny z jedną kobietą.
- Rodziny poligamiczne, dotyczą sytuacji, w której jedna osoba danej płci wchodzi w związek małżeński z co najmniej dwoma innymi osobami płci przeciwnej¹³.

To tylko kilka przykładowych podziałów rodzin ze względu na różne czynniki. Istnieje wiele koncepcji systematyzujących je według różnych kryteriów. Nie sposób wymienić tutaj wszystkie z nich, ale jedno jest pewne, to na rodzinie spoczywa najważniejsze zadanie: kształtowanie młodego człowieka. Stanowi ona pierwotną grupę społeczną, tzn. wyróżniającą się „ścistym zespoleniem jednostek przez stosunki osobiste (face-to-face) i współpracę”¹⁴. To ona jako pierwsza ma za zadanie umożliwienie właściwego funkcjonowania oraz zaspokajania różnych potrzeb jej członków. Warto tutaj przytoczyć słowa J. Piotrowskiego, który podkreśla, iż „w każdym społeczeństwie, od najbardziej pierwotnych i prostych do najbardziej rozwiniętych i złożonych, niezależnie od sposobu zdobywania środków do życia i form gospodarowania, a więc niezależnie od ustroju społecznego, rodzina jest komórką zaspokajającą podstawowe potrzeby swych członków”¹⁵.

To właśnie na barkach rodziny jako podstawowej instytucji społecznej oraz wspólnotowej spoczywa wiele ważnych funkcji związanych zarówno z życiem jej członków, jak i innych organizacji, a także środowisk, w których skład wchodzi.

Jak podawał twórca socjologii A. Comte, rodzina stanowi podstawową i najważniejszą grupę społeczną, na której opiera się społeczeństwo¹⁶. Należy więc zwrócić uwagę na to, iż jako pierwsza zaspokaja potrzeby swoich członków, a co za tym idzie spełnia wiele istotnych, nie tylko dla harmonijnego jej życia, ale także właściwego działania całego społeczeństwa, funkcji. Jednak, aby przejść do analizy i scharakteryzowania funkcji pełnionych przez rodzinę, rozpocząć należy od zdefiniowania samego pojęcia. Zgodnie z definicją F. Adamskiego: „Funkcja oznacza (...) pewną działalność skierowaną na określony cel, kontynuowaną w ramach danej struktury społecznej bądź dla podtrzymania danej

¹³ T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2010, s. 118-136.

¹⁴ L. Gołdyka, *Socjologia – pojęcia, teorie, problemy.*, Zielona Góra 2000, s. 131.

¹⁵ Z. Tyszka, *Socjologia rodziny*, Warszawa 1974, s. 54.

¹⁶ Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Poznań 2003, s. 35.

społeczności w jej stanie normalnym, bądź dla zaspokojenia potrzeb jednostkowych. Rodzina jest zatem o tyle instytucją, o ile realizuje podstawowe funkcje społeczne, niezbędne dla istnienia społeczeństwa”¹⁷. Inną definicję proponuje J. Turowski, który funkcje rodziny pojmuje jako „jednorazowy zespół zadań czy następstw dla szerszych grup”¹⁸. Natomiast Z. Tyszka podaje, iż: „funkcja rodziny to tyle, co wyspecjalizowane oraz permanentne działania i współdziałania członków rodziny, wynikające z bardziej lub mniej uświadamianych sobie przez nich zadań, podejmowanych w ramach wyznaczonych przez obowiązujące normy i wzory, a prowadzące do określonych efektów głównych i pobocznych”¹⁹. Wyodrębnił on także dziesięć form działalności rodziny nakierowanych na określone cele:

1) Materialno-ekonomiczna funkcja rodziny, odnosi się do zaspokajania potrzeb materialnych poszczególnych członków rodziny, a po części potrzeb materialnych społeczeństwa. W jej obszarze wyróżnić można cztery podfunkcje: produkcyjną („Rodzina jest w posiadaniu odrębnego warsztatu produkcyjnego i stanowi zarazem jego załogę produkcyjną. Przykładem może tu być rodzina chłopska – posiadająca gospodarstwo rolne. Rodzina taka produkuje dobra, których konsumpcja w okresie gospodarki naturalnej jest wyłącznym źródłem jej utrzymania, a w okresie gospodarki towarowej – towarem wymienianym na pieniądź, za który nabywa się środki niezbędne do zapewnienia materialnej egzystencji”²⁰), zarobkową („Praca zarobkowa jako możliwość zdobywania pieniędzy niezbędnych dla utrzymania rodziny. W okresie gospodarki towarowej uzyskiwanie ich ze sprzedaży wyprodukowanych przez rodzinę towarów lub wynajmowanie się członków rodziny, pozbawionej własnych środków produkcji do pracy poza domem, za wynagrodzenie w pieniądźkach bądź w produktach materialnych”²¹), gospodarczą („Zasób i gromadzenie trwałych dóbr materialnych, niezbędnych do egzystencji rodziny: mieszkanie, przedmioty gospodarstwa domowego, samochód”²²) oraz usługowo-konsumpcyjną („Wykonywanie wszystkich prac usługowych (w zasadzie fizycznych) niezbędnych dla funkcjonowania członków rodziny <przyrządanie posiłków, naprawa odzieży, dbałość o czystość osobistą i mieszkania itp.>”²³).

2) Opiekuńczo-zabezpieczająca funkcja rodziny, dotyczy zarówno materialnego, jak i fizycznego zabezpieczenia jej członków. Wiąże się ona z działaniami pielęgnacyjnymi, np.

¹⁷ F. Adamski, *Socjologia małżeństwa i rodziny – wprowadzenie*, Warszawa 1982, s. 22.

¹⁸ R. Doniec, *Rodzina wielkiego miasta*, Kraków 2001, s. 19.

¹⁹ Z. Tyszka, *Analiza wybranych funkcji rodzin wielkomiejskich*, Poznań 1990, s. 12-13.

²⁰ Z. Tyszka, *Socjologia rodziny*, op. cit., s. 61.

²¹ Ibidem, s. 61.

²² Ibidem, s. 61.

²³ Ibidem, s. 61.

małych dzieci, jak i pomocą materialną, a także opieką fizyczną nad osobami, które tego wsparcia potrzebują, np. osoby starsze: dziadkowie, babcie, itd.

3) Prokreacyjna funkcja rodziny, wiąże się z zaspokajaniem potrzeb rodzicielskich oraz emocjonalnych współmałżonków, także reprodukcyjnej potrzeby społeczeństwa. Rodzina traktowana jest zwykle jako podstawowa komórka tworząca i wychowująca nowe pokolenia, stąd tak duże zainteresowanie oraz dbałość o zaspokajanie tej właśnie funkcji.

4) Seksualna funkcja rodziny, czyli traktująca małżeństwo jako formę współżycia płciowego.

5) Legalizacyjno-kontrolna funkcja rodziny, dotyczy regulowania życia w rodzinie oraz społeczeństwie, sankcjonowania zachowań i działań uznanych za niewłaściwe, a także legalizacji pewnych faktów. Wiążą się one ze wzajemną kontrolą, a także tworzeniem systemu, który ma na celu zapobieganie niewłaściwym działaniom, naruszającym wyznaczone normy.

6) Socjalizacyjna funkcja rodziny, ma na celu wprowadzenie młodego człowieka do funkcjonowania w danej społeczności, zapoznania go z kulturą, obowiązującymi normami i zasadami oraz przygotowania do pełnienia wyznaczonych ról. Ta funkcja jest niezwykle ważna dla człowieka, jako jednostki, ale odgrywa też niezmiernie ważną rolę dla społeczeństwa. To właśnie postawy, normy i wzorce przyjęte przez rodziców w dużej mierze warunkują kształt osobowości, a także postępowanie ich dzieci.

7) Klasowa funkcja rodziny, zwraca się uwagę na fakt, iż pochodzenie z danej rodziny w pewien sposób określa, a nawet determinuje pozycję jej członków w hierarchii struktury społecznej. Oczywiście możliwe jest przemieszczanie się pomiędzy kolejnymi stopniami drabiny feudalnej i o ile uzyskanie pozycji niższej jest procesem bardzo łatwym, tak uzyskanie dostępu do poziomu wyższego wymaga od jednostki wiele wysiłku oraz pracy.

8) Kulturalna funkcja rodziny, polega na przekazywaniu młodemu pokoleniu wiedzy związanej z dziejami kultury danego społeczeństwa, a także jego historią oraz przyjętymi normami, zasadami i wartościami. Ważną rolę odgrywa tutaj zapoznawanie się z dziedzictwem kulturowym, a także dbanie o przeżycia estetyczne nie tylko młodych ludzi, ale wszystkich członków rodziny. Jak pisze Z. Tyszka: „należy tu odróżnić życie kulturalne rodziny jako całości od życia kulturalnego poszczególnych jej członków, które toczy się poza rodziną poprzez osobny, indywidualny kontakt poszczególnych jednostek z instytucjami kulturalnym (kino, teatr, sala koncertowa, itp.)”²⁴.

²⁴ Ibidem, s. 66.

9) Rekreacyjno-towarzyska funkcja rodziny, traktuje ona rodzinę jako wspólnotę dostarczającą swoim członkom dobrą atmosferę, umożliwiającą relaks i wypoczynek, a także nawiązywanie kontaktów towarzyskich między poszczególnymi jednostkami. „Dom rodzinny jest poza tym miejscem wypoczynku po pracy oraz innych wszelkiego rodzaju pozadomowych obowiązkach. Spokój, wyłączność domu rodzinnego, spełniają w stosunku do jednostki istotną rolę (...). W domu następuje rozładowanie napięć psychicznych powstałych w życiu pozarodzinnym, co ma bardzo istotne znaczenie dla utrzymania równowagi psychicznej człowieka”²⁵.

10) Emocjonalno-ekspresyjna funkcja rodziny, polega na zaspokajaniu emocjonalnych potrzeb jej członków, a także umożliwianiu wyrażania własnej osobowości²⁶.

Podsumowując wyżej zawarte informacje, funkcje rodziny sklasyfikować można następująco:

- I. Funkcje biopsychiczne:
 - 1) funkcja prokreacyjna,
 - 2) funkcja seksualna.
- II. Funkcje ekonomiczne:
 - 1) funkcja materialno-ekonomiczna,
 - 2) funkcja opiekuńczo-zabezpieczająca.
- III. Funkcje społeczno-wyznaczające:
 - 1) funkcja klasowa,
 - 2) funkcja legalizacyjno-kontrolna.
- IV. Funkcje socjopsychologiczne:
 - 1) funkcja socjalizacyjna,
 - 2) funkcja kulturalna,
 - 3) funkcja rekreacyjno-towarzyska,
 - 4) funkcja emocjonalno-ekspresyjna²⁷.

To jedna z najbardziej popularnych klasyfikacji funkcji rodziny. Uwzględnia ona wiele sfer jej działania, które dostrzegli i rozpoznali także inni badacze tworząc swoje własne podziały, według różnych kryteriów. Przykładem może być M. Ziemska, która podobnie jak Z. Tyszka wyodrębniła: funkcję prokreacyjną - „polegającą na dostarczaniu nowych członków nie tylko dla własnej grupy, lecz także i dla całego społeczeństwa. Równocześnie, choć obecnie już nie w bezpośrednim związku z prokreacją, zaspokajane są potrzeby

²⁵ Ibidem, s. 67.

²⁶ Ibidem, s. 61-69.

²⁷ Ibidem, s. 69.

seksualne kobiety i mężczyźni”; funkcję produkcyjną - „pełnienie jej wiąże się z dostarczaniem społeczeństwu pracowników, a tym samym prowadzi do zwiększenia twórczych i wytwórczych sił. Ponadto dzięki pracy zarobkowej członkowie rodziny mogą zaspokajać swoje potrzeby ekonomiczne”; funkcję usługowo-opiekuńczą - „zapewnia członkom rodziny codzienne usługi (wyżywienie, czystość odzieży, mieszkania, itp.) oraz opiekę dzieciom i starcom. Zaspokaja w ten sposób potrzeby bytowe i opiekuńcze członków”; funkcję socjalizacyjną - „przejawia się w przekazywaniu potomstwu języka, obyczajów, wzorów zachowań, wartości moralnych i kulturowych oraz sprawowaniu kontroli nad zachowaniem swych członków. Działanie tej funkcji odnosi się nie tylko do dzieci, które dzięki życiu w rodzinie wrastają w społeczeństwo, ale i do współmałżonków, gdyż proces dostosowywania się ich w małżeństwie jest procesem socjalizującym”; funkcję psychohygieniczną - „stwarza warunki dla rozwoju osobowości członków rodziny poprzez zapewnienie stabilizacji, bezpieczeństwa, przynależności, możliwości wymiany emocjonalnej, a tym samym przyczynia się do ich dojrzałości emocjonalnej i równowagi psychicznej”²⁸.

Jednak nie są to jedyne propozycje. M. Winiarski wyróżnił następujące cele realizowane przez poszczególnych członków rodziny: rodzicielski (prokreacyjny), opiekuńczy, socjalny (pomocowy), socjalizacyjny, wychowawczy, kulturalno-ekspresyjny, seksualny, ekonomiczny²⁹. Do bardzo często podawanych i eksponowanych przez socjologów funkcji należą: reprodukcyjna, socjalizacyjna, opiekuńcza, emocjonalna, seksualna, ekonomiczna, stratyfikacyjna, identyfikacyjna, integracyjno-kontrolna, a także rekreacyjno-towarzyska³⁰.

Każda z wyżej wymienionych funkcji wywiera ogromny wpływ na życie jednostek wchodzących w skład rodziny, jednak na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, iż pełnione przez rodziny role na przestrzeni wieków uległy pewnym przeobrażeniom, co wiąże się także ze zmianami miejsca tej właśnie instytucji w życiu jednostki. Często zdarza się, że uznawana powszechnie za podstawową komórkę społeczną, socjalizacyjną i wychowawczą spychana jest na drugi plan i nie odgrywa już tak ważnej roli, jak w latach wcześniejszych. Warto podkreślić, iż cele rodziny nie ograniczają się tylko do zaspokajania potrzeb

²⁸ M. Ziemska, *Rodzina a osobowość*, Warszawa 1997, s. 35-39. Podaję za: M. Ochmański, *Alkoholizm ojców...*, op. cit., Lublin 1997.

²⁹ M. Winiarski, *Rodzina – szkoła – środowisko lokalne. Problemy edukacji środowiskowej*, Warszawa 2000, s. 123-129.

³⁰ T. Szlendak, *Socjologia rodziny...*, op. cit., s. 116-117.

O funkcjach pełnionych przez rodzinę pisze także R. Doniec w swojej książce *Rodzina wielkiego...*, op. cit., s. 19-25.

materialnych, ale pełnią o wiele ważniejszą rolę w kształtowaniu sfery emocjonalnej, psychicznej, a także wychowawczej młodego człowieka. Badania „Pentora” potwierdzają, iż na skutek nowych technologii pojawiających się w życiu człowieka, wśród wszechobecnego Internetu oraz telefonów komórkowych obserwuje się proces słabnięcia więzi rodzinnych. Ważny jest także inny aspekt, który zwraca uwagę na takie czynniki, jakimi są zmiany obyczajowe zachodzące we współczesnym społeczeństwie. Uznawany przez wieki autorytet rodziców, oparty na posłuszeństwie, spada. Model życia rodzinnego uległ modyfikacji, a znaczenie życia domowego zepchnięte zostało na drugi plan.

Co ciekawe, jak wynika z przeprowadzonych w 2008 roku badań CBOS dotyczących roli rodziny w życiu człowieka, aż 78 % respondentów wskazało, że za najważniejszą wartość w życiu uznają szczęście rodzinne. Natomiast 92% badanych uważa, iż rodzina jest potrzebna człowiekowi, by mógł być szczęśliwy³¹. Mimo zachodzących przemian związanych z funkcjonowaniem oraz wypełnianymi przez „podstawową komórkę społeczną” zadaniami dostrzec można, iż nadal ma ona bardzo duże znaczenie w życiu każdego człowieka, a w szczególności dziecka, które dopiero rozpoczyna swój rozwój zarówno biologiczny, jak i psychiczny, emocjonalny czy społeczny, to właśnie dzięki rodzinie oraz pełnionym przez nią funkcjom może właściwie przechodzić przez kolejne fazy swojej egzystencji, a także godnie żyć.

Rodzina, już od zarania dziejów stanowi podstawę funkcjonowania jednostek, grup społecznych, a nawet całych cywilizacji. Na przestrzeni wieków jej wizja, funkcjonowanie oraz modele ewoluowały, w związku z tym zmienił się także sposób jej definiowania oraz postrzegania. Współcześnie mówi się o jej przemianach, często podkreślając, iż rodzina obecnie znajduje się w rozkładzie lub kryzysie. Wobec tego należałoby zadać sobie pytanie, czy owy kryzys na pewno tym kryzysem jest, a może to tylko okres przejściowy pozwalający na przemodyfikowanie i dostosowanie się rodziny, czyli tej „najmniejszej komórki społecznej” do zmieniających się na świecie realiów oraz wartości?

Kryzys w powszechnym rozumieniu ujmowany jest jako „stan dezorganizacji, w którym człowiek staje w obliczu zniweczenia ważnych celów życiowych lub głębokiego zaburzenia swego cyklu życiowego i metod radzenia sobie z czynnikami stresującymi. Termin kryzys odnosi się w tej definicji zazwyczaj do poczucia lęku, szoku i trudności przeżywanych w związku z zaburzeniem, a nie do samego zaburzenia”³² lub jako

³¹ CBOS, *Nie ma jak rodzina*, komunikat nr: BS/40/2008, data wydania: marzec 2008r., opracowanie: Rafał Boguszewski, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2008/K_040_08.PDF.

³² Podają za: P. M. Łabuz, *Czym jest kryzys?*, <http://www.piotrlabuz.pl/czym-jest-kryzys/>.

„odczuwanie lub doświadczanie wydarzenia bądź sytuacji jako trudności nie do zniesienia, wyczerpującej zasoby wytrzymałości i naruszającej mechanizmy radzenia sobie z trudnościami”³³. Analiza rzeczywistości wskazuje, iż coraz większa liczba rodzin przeżywa kryzys powstały na skutek wielu różnych czynników.

Wyróżniamy trzy odmiany kryzysu: 1) kryzys rozwojowy, który członkowie danej wspólnoty są w stanie przewidzieć lub mogli już nawet taki kryzys przeżywać, a dzięki temu wiedzą, jak sobie z nim radzić. W tym przypadku rodzina nie wymaga zwykle żadnego specjalistycznego wsparcia, wystarczą wskazówki, by zażegnać sytuację kryzysową – należą do nich np. urodzenie dziecka, czy pójście dziecka do szkoły; 2) kryzys incydentalny, jego rozmiar i przebieg jest ściśle związany z wydarzeniem krytycznym, które je wywołuje, zwykle nagłe i nieoczekiwane. Reakcje członków rodziny w tym kryzysie mogą być skrajnie różne, a formy pomocy i wsparcia dobierane są po wcześniejszym rozpoznaniu sytuacji; 3) kryzys endogenny, jest w pewien sposób przewidywalny, ale ma okresową i narastającą formę. Poszczególne osoby mogą przejawiać różnorakie wzorce reakcji, które ściśle związane są z kulturą danego obszaru³⁴. Natomiast D. Lalak kryzys współczesnego rodzicielstwa rozpatruje w trzech aspektach: 1) kryzys funkcjonalny, 2) kryzys strukturalny oraz 3) kryzys normatywny³⁵.

Za składniki warunkujące sposób funkcjonowania rodziny w kryzysie uznaje się:

- czynniki wywołujące kryzys;
- poziom zdolności regeneracyjnych rodziny;
- typu rodziny, obowiązujących w niej zachowań oraz więzi;
- zasobów i mocnych stron rodziny;
- wsparcia ze strony innych osób – przyjaciele, znajomi, społeczność;
- indywidualnej oceny każdego z członków rodziny;

³³ Ibidem.

³⁴ S. Kawula, *Kształty rodziny współczesnej, Toruń 2005*, s. 58.

³⁵ D. Lalak, *Spoleczne uwarunkowania kryzysu rodzicielstwa*, [w:] M. Libiszowska – Żółkowska (red.), *Czego obawiają się ludzie?*, Warszawa 2007, s. 223-227.

Kryzys funkcjonalny - „Osłabienie roli rodziny dotyka realizacji jej podstawowych funkcji: socjalizacyjno-wychowawczej, emocjonalnej, kontrolnej, towarzysko-rekreacyjnej, prokreacyjnej. Funkcje ekonomiczna i seksualne ulegają wyraźnej transformacji” (Ibidem, s. 223). Kryzys strukturalny – „Przeobrażenia w zakresie struktury rodziny najwymowniej obrazują statystyki: wzrost liczby rodzin niepełnych i jednoosobowych gospodarstw domowych, rozwój alternatywnych wobec rodzin sposobów życia, ograniczenie prokreacji, wzrost liczby rozwodów – to najwyraźniejsze zmiany dostrzegane zarówno w krajach Europy Zachodniej, jak i w Polsce” (Ibidem, s. 225-225). Kryzys normatywny – „Tak często podkreślana przez polskich badaczy wysoka wartość rodziny dla Polaków wynikała nie z aksjologicznego wyboru lecz z instrumentalnej konieczności” – konkluduje swoje rozważania nad „familizacją” procesów reprodukcji polskiego społeczeństwa minionej epoki Anna Giza-Poleszczuk. Tłumaczy siłę polskiej rodziny interpretowaną często w kategoriach przywiązania do tradycji, ucieczki od „systemu”, katolicyzmem, słabością przestrzeni publicznej” (Ibidem, s. 226).

- sposobów radzenia sobie w sytuacjach trudnych i sposobów rozwiązywania problemów³⁶.

Wyżej wymienione zostały elementy, których obecność bądź brak w dużym stopniu determinuje życie oraz działanie rodziny, jednakże należałoby się zastanowić, jakie są przyczyny pojawiających się w niej coraz częściej kryzysów. Za czynniki takie uznaje się zwykle: zbyt szybkie tempo zachodzących w modelu rodziny zmian, niewydolność materialną rodziny związaną z niskimi dochodami bądź nawet ich brakiem, trudne warunki mieszkaniowe, patologie społeczne wynikające z różnego rodzaju uzależnień, niskiej świadomości oraz dojrzałości społeczno-emocjonalnej rodziców, braku silnych więzi pomiędzy jej członkami, a co za tym idzie różnego rodzaju przejawami samotnego rodzicielstwa, tj. rozwód, separacja czy długotrwały wyjazd np. w celach zarobkowych. W tabeli przedstawiono jeszcze inne czynniki zmiany społecznej oraz zjawiska dotyczące przeobrażeń ról rodzicielskich we współczesnej rodzinie.

Tabela nr 1. Społeczne uwarunkowania kryzysu rodzicielstwa

Czynniki zmiany społecznej	Zjawiska związane z transformacją ról rodzicielskich
Aktywizacja zawodowa	Ograniczenie prokreacji, zmiana jej struktury. Niezależność ekonomiczna kobiet wyznacza nowe, pozarodzinne obszary ich samorealizacji – życie zawodowe i społeczne.
Rozpad naturalnych wspólnot wychowawczych	Brak oparcia i wsparcia społecznego ze strony rodziny, sąsiadów, brak kontroli społecznej i wzorców normatywnych, ale też wzorców zachowań możliwych do

³⁶ S. Kawula, *Kształty rodziny...*, op. cit., s. 56.

„Każdą rodzinę charakteryzuje określony styl, czyli preferowany rodzaj strategii radzenia sobie. Wymienia się cztery takie strategie rodzinne:

- Działanie mające na celu zredukowanie liczby i/lub intensywności wymagań. Przykładowo, rodzina może zdecydować się na umieszczenie nieuleczalnie chorej babci w domu opieki zamiast zatrzymać ją w domu.

- Działanie na rzecz uzyskania dodatkowych zasobów, które nie są aktualnie dostępne dla rodziny, na przykład szukanie lekarza dla chorego w rodzinie lub wykształcenie umiejętności polegania na sobie po nagłej śmierci współmałżonka.

- Szukanie wspólnych zasobów odreagowania trwających od jakiegoś czasu napięć: wspólne zabawy, posługiwanie się poczuciem humoru, otwarte wyrażanie uczuć, szczere rozmowy.

- Zmiana znaczenia sytuacji tak, by stała się bardziej akceptowana przez rodzinę. Dokonuje się ona poprzez zmianę widzenia trudności, obniżenie oczekiwań wobec siebie, zmianę widzenia zasobów rodziny (postrzeganie rodziny silnej i zdolnej do poradzenia sobie z kryzysem) lub akceptację faktu, że rodzina robi wszystko, co może w danej sytuacji” (S. Kawula, *Kształty rodziny współczesnej*, s. 77-78).

W literaturze odnaleźć można także wyróżnione trzy typy rodziny, które ułatwiają radzenie sobie w sytuacjach trudnych: typ regeneracyjny, sprężysty oraz rytmiczny (S. Kawula, *Kształty rodziny współczesnej*, s.78).

Dokładne dane na temat sytuacji współczesnej polskiej rodziny zwarte zostały w *Raporcie o sytuacji polskich rodzin*, opracowanym przez Pełnomocnika Rządu do Spraw Rodzin i wydanych przez Kancelarię Prezesa Rady Ministrów oraz Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Rodziny w Warszawie.

	zastosowania we własnym życiu. Brak „instrukcji” i kontroli w czynnościach życiowych.
Upowszechnienie wykształcenia	Równouprawnienie w zakresie dostępu do edukacji prowadzi do zakwestionowania tradycyjnego podziału ról. Upowszechnia się model partnerski, zacierają się różnice między rolą matki i ojca, dochodzi do inwersji ról, zaburzenia wizerunku płci. Istnieje sprzeczność między potrzebą samorealizacji a poświęceniem rodzinie.
Wzrost roli mediów w życiu społecznym	Kreowanie nowego stylu życia, który rodzi frustrację na gruncie wybujałych potrzeb konsumpcyjnych. Zdobywanie dóbr materialnych często staje się głównym celem życiowych dążeń.
Ingerencja sfery publicznej w wewnętrzne sprawy rodziny	Przesunięcie socjalizacyjne – instytucje przejmują coraz więcej zadań rodziny. Nawet prokreacja może mieć charakter pozarodzinny.
Rozwarstwienie społeczne	Postępujące procesy marginalizacji społecznej skazują rodziny najuboższe na pozostawanie poza rynkiem pracy, nędzę edukacyjną, wykluczenie ze sfery publicznej. Następuje reprodukcja „upośledzenia społecznego”.

Źródło: D. Lalak, *Spoleczne uwarunkowania kryzysu rodzicielstwa*, [w:] M. Libiszowska – Żółkowska (red.), *Czego obawiają się ludzie?*, Warszawa 2007, s. 227.

Jednak za najbardziej niepokojące przejawy kryzysu rodziny XXI wieku uznać można wzrastającą liczbę rozwodów oraz rozpadów rodzin. Jak podaje Z. Tyszka, jest to czynnik szczególnego zagrożenia dezintegracją i rozpadem więzi zawartych pomiędzy jej członkami. „W epoce przemysłowej: (1) osłabły instytucjonalne spoidła scalające rodzinę; (2) kultura behawioralna rodziny i świadomość członków rodziny ewaluowały w kierunku coraz bardziej liberalnego traktowania rodzinnych obowiązków i zasad współżycia, także w kierunku pobłażliwego traktowania konfliktów rodzinnych (poza własną rodziną), pozamałżeńskich kontaktów seksualnych, dezintegracji rodziny, a nawet jej dezorganizacji. Obecnie problemy i zagrożenia rodziny mają więc także swoje źródła w przeszłości, znajomość ewolucyjnego

ciągu przemian rodziny ułatwia nam zrozumienie tego, co dzieje się dzisiaj(...)"³⁷. Skalę tego niepokojącego zjawiska, nie tylko na arenie naszego kraju, ale także innych obszarów potwierdzają badania, z których wynika, iż w Polsce roczny wskaźnik rozwodowości wynosi 0,7, natomiast w USA, jest on niemal 7 razy wyższy i wynosi 4,6³⁸. Czy zachodzące w wielkich miastach innych państw zmiany będą rzutowały także na naszą rzeczywistość? – nie wiadomo, ale obserwując lata minione zauważyć można pewną analogię do pojawiających się zza oceanu trendów społecznych - dlatego już teraz należy podjąć wszelkie działania mające na celu ochronę rodziny przed możliwymi przykrymi konsekwencjami pogłębiającego się kryzysu dotyczącego rozpadu więzi pomiędzy jej członkami. „We współczesnym zatomizowanym świecie, w świecie o zubożałych więziach mikrostrukturalnych, jedynie rodzina – szczególnie rodzina mała (podstawowa) – daje człowiekowi psychiczne, wspólnotowe wsparcie i oparcie, jeśli oczywiście nie jest skrajnie spatologizowana”³⁹.

Podsumowując, chciałabym przytoczyć słowa I. Heszen – Niejodek: „Kryzys sam w sobie nie jest ani dobry, ani zły, jest zjawiskiem naturalnym towarzyszącym punktom przemiany w cyklu rozwojowym rodziny. Istotne wydaje się natomiast to, czy i w jaki sposób zostaje on rozwiązany”⁴⁰. Należy podjąć wszelkie działania, aby uchronić podstawową, a tym samym najważniejszą komórkę społeczną oraz jej członków przed upadkiem i dezintegracją, a tym samym zaburzeniem funkcjonowania i życia.

Rodzina od zarania dziejów stanowi podstawowe środowisko życia człowieka, jednak na przestrzeni wieków uległo ono licznym zmianom i przeobrażeniom, co już podkreślałam wielokrotnie. Jak podaje K. Slany: „z początkiem nowoczesności nasila się trend w kierunku indywidualizacji, czego początkiem było rozerwanie ekonomicznej wspólnoty rodzinnej. Następuje instytucjonalizacja małżeństwa jako zindywidualizowanego programu oraz przesunięcie uwagi z „całości” na jednostkę. W nowym porządku społecznym nawet stare formy małżeństwa muszą być wybierane i przeżywane na własne ryzyko. Małżeństwo jawi się jako ryzykowne, osobiste przedsięwzięcie, na które nie ma ubezpieczenia społecznego. Ponadto, nikt nie może obecnie powiedzieć, co kryje się pod terminem „małżeństwo”(…). Ten nowy, indywidualny porządek małżeństwa jest powiązany z szerszym otoczeniem (zwłaszcza prawnym), takim jak wymagania rynku pracy, systemu edukacyjnego czy

³⁷ Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, op. cit., s. 54-55.

³⁸ Ibidem., s. 57.

³⁹ Ibidem., s. 58.

O kryzysie we współczesnej rodzinie pisze również B. Matyjas, *Dzieciństwo w kryzysie. Etiologia zjawiska*, Warszawa 2008, s. 111-144.

⁴⁰ M. John-Borys, *Kryzys rodzinny jako doświadczenie życiowe*, [w:] I. Heszen – Niejodek (red.), *Doświadczenie kryzysu – szansa rozwoju czy ryzyko zaburzeń?*, Katowice, 1995, s. 16-17.

emerytalnego. (...) Pojawienie się różnorodnych form życia małżeńsko - rodzinnego nie wskazuje na „koniec rodziny”, pluralizm form, nowe „tolerancyjne sąsiedztwo”, ale na nowy trend, idący w kierunku indywidualizmu, który odnosi się także do relacji pomiędzy członkami rodziny. W rezultacie tego procesu rodzina nie rozpada się, ale przybiera nową formę – wyłaniają się zarysy post-rodzinnej rodziny⁴¹. Współcześnie, w ponowoczesnym społeczeństwie obserwujemy powstawanie zupełnie nowych form życia kobiety i mężczyzny, którzy nie zawierając związków małżeńskich, coraz częściej żyją samotnie, w związkach kohabitacyjnych, bezdzietnych, homoseksualnych, czy samotnie wychowujących swoje potomstwo.

Małżeństwo nie ma już tak dużej wartości samej w sobie, jak było w czasach minionych, ale współcześnie wzrasta pogląd ujmujący je jako swego rodzaju transakcję przynoszącą obu stronom następujące korzyści: posiadanie dzieci („rodzina jest miejscem ich „produkcji” i wychowania⁴²), podział pracy (opiera się głównie na korzyściach ekonomicznych wynikających z podziału zadań pomiędzy dwiema osobami), wspólne dzielenie/korzystanie z dóbr (dotyczy zwykle wspólnego mieszkania, dóbr konsumpcyjnych i spędzania czasu wolnego), kredyty i inwestycje (korzystne dla obu stron działania mające na celu zwiększenie zasobów materialnych), zabezpieczenie w razie ryzyka (daje poczucie bezpieczeństwa w każdej kryzysowej sytuacji w różnych fazach życia)⁴³.

Jedną z obserwowanych różnorodności zachodzących w życiu rodziny postmodernistycznej, jest powstawanie nowych alternatywnych⁴⁴ struktur małżeństwa i rodziny wobec tradycyjnej wizji małżeństwa formalnego, monogamicznego pary seksualnej, prowadzącej do powstania rodziny nuklearnej. K. Slany wyróżnia następujące ich formy:

- małżeństwa powtórne, a w ich efekcie rodziny zrekonstruowane;
- monoparentalność, czyli rodziny samotnych matek lub ojców;
- związki kohabitacyjne, w tym szczególnie ich typ tzw. LAP, czyli Living Apart Together;

⁴¹ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko – rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2002, s. 54-55.

⁴² Ibidem, s. 57.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ „A. Kwak, analizując ich rodzaje, za alternatywne uznaje układy wzajemnych powiązań seksualnych i ekonomicznych, które nie są usankcjonowane prawnie, albo partnerzy nie posiadają biologicznego potomstwa. Autorka jest zdania, że są one wyrazem osłabiania się normatywnego (moralnego) nakazu zawierania małżeństw przez młode pokolenia, konsekwentnego pozostawania w nierozzerwalności związku, posiadania dzieci, ograniczania stosunków seksualnych do własnego związku małżeńskiego i zachowania tradycyjnie pojmowanych ról męża i żony. Nietradycyjne formy życia rodzinnego, na ogół współwystępujące w danym społeczeństwie, przybierają rozmiary ilościowe właściwe dla konkretnego kraju.”; S. Kawula, *Kształty rodziny współczesnej*, Toruń 2005, s. 31.

- związki homoseksualne;
- życie w samotności, czyli tzw. single life;
- rodziny wielopokoleniowe, rody, skupiska plemienne;
- małżeństwa kontraktowe, czyli covenant marriages;
- małżeństwa seriale określane również mianem poligamii sukcesywnej⁴⁵.

Natomiast S. Kawula jako przykładowe formy życia rodzinno-małżeńskiego na przełomie tysiącleci podaje:

- ✓ model rodziny 1+1, gdzie dziecko wychowywane jest przez jednego rodzica, a rola samotnie wychowującego ojca, jest równie ważna, jak rola matki;
- ✓ życie w pojedynkę, czyli tzw. kariera singla;
- ✓ związki bez ślubu, czyli życie na kocią łapę, życie na kartę rowerową, LAP (Labensabschnittspartner, czyli partner na pewien okres życia);
- ✓ luźne związki wielorodzinne, zwykle dotyczą małżeństw po rozwodzie, które na nowo postanowiły wejść w relacje partnerskie;
- ✓ grupowe związki rodzinne, „polega na tym, że kilka do kilkunastu małżeństw, a także par żyjących w luźnym związku lub wręcz ludzi samotnych zakłada coś w rodzaju spółdzielni, tyle że nie jest to spółdzielnia tylko „mieszkaniowa”, ale spółdzielnia „życiowa”. Spółkę taką zwierają wyłącznie ludzie sobie znani i starannie dobrani, co jest zrozumiałe, skoro ludzie ci mają nie tylko mieszkać pod jednym dachem, ale żyć wspólnym życiem w jednym mieszkaniu”⁴⁶;
- ✓ związki homoseksualne⁴⁷.

To tylko wybrane, z wielu istniejących form współczesnej rodziny, jednak analizując różnorodność życia rodzinnego nie sposób nie wspomnieć o panujących w niej więziach społecznych.

Więź społeczna, zgodnie z definicją J. Szczepańskiego jest to „zorganizowany system stosunków, instytucji, środków kontroli społecznej, skupiający jednostki, podgrupy i inne elementy składowe zbiorowości w całość zdolną do trwania i rozwoju”⁴⁸. Natomiast W.

⁴⁵ K. Slany, *Alternatywne formy...*, op. cit., s. 84-85.

⁴⁶ S. Kawula, *Kształty rodziny współczesnej*, op. cit., s. 53.

⁴⁷ Ibidem, s. 31 – 53.

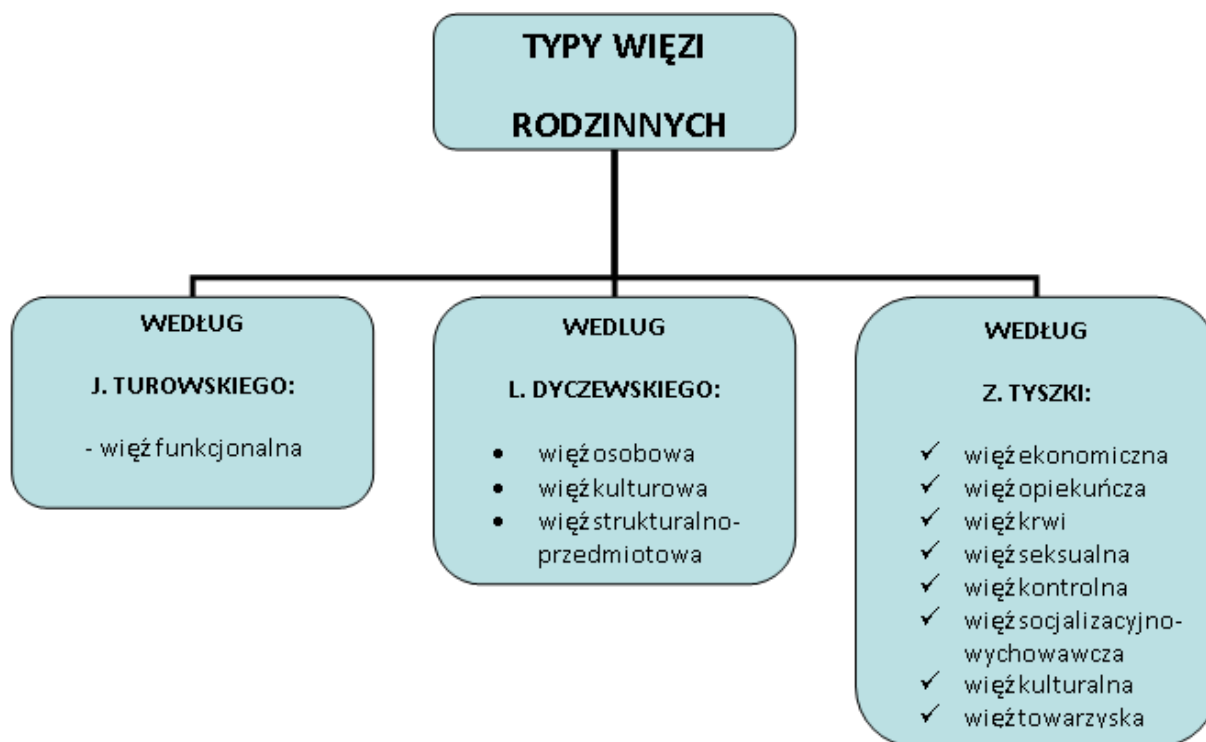
O typach i formach współczesnej rodziny pisze również T. Szlendak, w swojej książce pt. *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia...*, op. cit.

⁴⁸ Podaję za: J. Brągiel, *Więzi społeczne w rodzinie*, [w:] S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, *Pedagogika rodziny*, Toruń 1998, s. 103.

Jacher przez pojęcie więź społeczna rozumie zestaw wszystkich czynników zapewniających istnienie, trwanie oraz działanie całości społecznej, tj. grupie czy zbiorowości społecznej⁴⁹.

Więź rodzinna, podobnie do więzi społecznej składa się z dwóch bardzo ważnych podstaw: subiektywnej i obiektywnej. Pierwsza z nich dotyczy poczucia przynależności do rodziny, łączności z jej członkami oraz przejawianych myślach, dążeniach, uczuciach, a także wyznawanym systemie wartości. Podstawa obiektywna koncentruje się na czynnikach prawnych, obyczajowych, religijnych, społecznych, gospodarczych, itp., a celem wszelkich podejmowanych działań jest podnoszenie trwałości rodziny jako podstawowej komórki społecznej⁵⁰. Wyróżnia się różne typy więzi rodzinnych:

Schemat nr 1. Typy więzi rodzinnych

Opracowanie własne na podstawie: J. Brągiel, *Więzi społeczne w rodzinie*, [w:] S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, *Pedagogika rodziny*, Toruń 1998, s. 104-105.

⁴⁹ W. Jacher, 1987, s. 41; podają za: J. Brągiel, *Ibidem*, [w:] S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, *Pedagogika rodziny*, op. cit., s. 103.

⁵⁰ J. Brągiel, *Ibidem*, [w:] S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, *Pedagogika rodziny*, op. cit., s. 104.

Mimo iż więzi rodzinne na przestrzeni lat ciągle się zmieniają, to stanowią bardzo ważny, jeśli nawet nie jeden z najważniejszych elementów w życiu każdego człowieka. Współcześnie więzi na skutek procesów urbanizacji, industrializacji i globalizacji ulegają pewnej modyfikacji. Za szczególnie ważne współcześnie uznaje się „więzi osobowe oparte na szacunku, wzajemnej życzliwości, przyjaźni. We wzajemnych układach życia rodzinnego akcentowane są dzisiaj bardzo takie cechy, jak wzajemna miłość, zrozumienie, pozytywna komunikatywność, zjawisko samorealizacji, przeżywanie satysfakcji i szczęścia z życia małżeńsko-rodzinnego”⁵¹.

T. Szlendak pisał, iż „społeczeństwo składa się z rodzin, tak jak każde ciało składa się z komórek. Jeśli komórki są zdrowe – zdrowe jest też ciało. Jeśli rodzina jest zdrowa – zdrowe jest społeczeństwo”⁵². Dlatego tak ważne jest, aby podjąć działania mające na celu zapewnienie jej odpowiednich warunków oraz zastosować formy pomocy i wsparcia, umożliwiające właściwe i w jak największym stopniu harmonijne funkcjonowanie.

Jedno jest pewne – rodzina zawsze była, jest i będzie podstawą rozwoju oraz wychowania każdego człowieka. Pełni ona wiele różnych ról, których harmonijne wypełnianie przyczynia się do właściwego działania każdego członka systemu rodzinnego. Jest ona najważniejszym środowiskiem życia dziecka. Ponadto jest azylem, schronieniem, w którym każdy człowiek może czuć się bezpiecznie, kształtującym światopogląd, wartości i postawy. Pamiętać jednak należy jak często bardzo narażona jest na destrukcyjne działanie wielu czynników świata zewnętrznego, które zaburzają jej stabilność, ład i porządek. Myślę, iż warto, abyśmy byli tego w pełni świadomi, gdyż jako studenci i absolwenci kierunków pedagogicznych, specjaliści, a często już także wychowawcy, terapeuci, nauczyciele mamy w tej kwestii bardzo dużo do zrobienia, a nawet „najmniejsze kroki” mogą pomóc rodzinom naszych podopiecznych odnaleźć się w trudnych dla nich realiach oraz zainspirować do tego, aby kryzys mógł przerodzić się w konstruktywny progres, inspirujący do zmian na lepsze.

⁵¹ Ibidem, s. 106.

⁵² T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2010, s. 95.

Bibliografia

Literatura zwarta

1. Adamski F., *Socjologia małżeństwa i rodziny – wprowadzenie*, Warszawa 1982.
2. Doniec R., *Rodzina wielkiego miasta*, Kraków 2001.
3. Gołdyka L., *Socjologia – pojęcia, teorie, problemy*, Zielona Góra 2000.
4. Heszen – Niejodek I. (red.), *Doświadczenie kryzysu – szansa rozwoju czy ryzyko zaburzeń?*, Katowice 1995.
5. Jan Paweł II, *Operosam Diem*, 1996.
6. Kawula S., *Kształty rodziny współczesnej*, Toruń 2005.
7. Kawula S., Brągiel J., Janke A.W., *Pedagogika rodziny*, Toruń 1998.
8. Kolejwa M., *Spoleczne problemy rodzin patogennych*, Warszawa 1985.
9. Kowalski S., *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1976.
10. Libiszowska – Żółkowska M. (red.), *Czego obawiają się ludzie?*, Warszawa 2007.
11. Matyjas B., *Dzieciństwo w kryzysie. Etiologia zjawiska*, Warszawa 2008.
12. Ochmański M., *Alkoholizm ojców a sytuacja rodzinna i szkolna dzieci*, Lublin 1997.
13. Slany K., *Alternatywne formy życia małżeńsko – rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2002.
14. Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970.
15. Szlendak T., *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2010.
16. Tyszka Z., *Analiza wybranych funkcji rodzin wielkomiejskich*, Poznań 1990.
17. Tyszka Z., *Rodzina we współczesnym świecie*, Poznań 2003.
18. Tyszka Z., *Socjologia rodziny*, Warszawa 1974.
19. Tyszka Z.(red.), *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, Poznań 2001.
20. Winiarski M., *Rodzina – szkoła – środowisko lokalne. Problemy edukacji środowiskowej*, Warszawa 2000.
21. Wrzesień W., *Jednostka – rodzina – pokolenie*, Poznań 2003.
22. Ziemska M., *Rodzina a osobowość*, Warszawa 1997.

Raporty i teksty prawne

1. *Raport o sytuacji polskich rodzin*. Pełnomocnik Rządu ds. Rodziny i Kobiet. Warszawa 1995.

Strony internetowe

1. Formela K., *Rodziny: podejście tradycyjne oraz współczesne*, <http://katarzynaformela.blox.pl/2011/08/Rodziny-podejscie-tradycyjne-orazwspolczesne-cz-I.html>.
2. Kowalska J., *Rodzina – w niej wzrasta człowiek*, www.rodzinyzastepcze.pulawy.pl/pliki/rodzina.pps.
3. Łabuz P. M., *Czym jest kryzys?*, <http://www.piotrlabuz.pl/czym-jest-kryzys/>.
4. *Nie ma jak rodzina*. CEBOS 2008, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2008/K_040_08.PDF.